

Meer dan een muze

Saskia Uylenburgh, burgermeestersdochter, echtgenote, zakenvrouw

Aan Rembrandt zijn honderden boeken gewijd, maar niet één ging tot nu toe over zijn echtgenote Saskia Uylenburgh (1612-1642). Pas nu, in het jaar van haar 400ste geboortedag, staat ze voor het eerst zelf centraal. Zij blijkt een veel interessanter persoonlijkheid dan tot nu toe werd aangenomen.

Saskia Uylenburgh kwam als een verrassing. Toen ze op 2 augustus 1612 in de Grote Kerk van Leeuwarden werd gedoopt, waren haar ouders al oud – heel oud zelfs. De vader, Rombertus Uylenburgh, rechter aan het Hof van Friesland en voormalig burgemeester van Leeuwarden, was 58, en de moeder, Sjoukje Aessinga, was 47.

Het gezin woonde in een statig pand in de binnenstad. In het begin bruiste het nog van het leven. Saskia had zeven broers en zussen: Jelcke, Rombertus, Antje, Ulricus, Titia, Edzart en Hiskia. Maar gezien de gevorderde leeftijd van haar ouders kon het niet uitblijven dat ze vroeg wees werd.

Toen ze zes was, stierf haar moeder en toen ze elf was haar vader. Hun plaats werd ingenomen door Saskia's oudere zussen. Maar zij wilden niet voor eeuwig thuis blijven. Een voor een trouwde en vertrok, tot op een gegeven moment alleen nog maar de zestienjarige Saskia overbleef.

Dat kon zo niet blijven. Daarom werd haar zwager Gerrit van Loo, de man van Hiskia, haar voogd en nam hij haar mee naar Sint Annaparochie, waar hij gemeentesecretaris was. Nu woonde ze dus op het platteland, dicht bij de Waddenzee.

Waarschijnlijk heeft ze Hiskia in het huishouden geholpen en haar bijgestaan tijdens haar zwangerschappen. Meer dan vier jaar ging het zo.

Toen brak er een boerenopstand uit en vluchtte Gerrit van Loo met zijn gezin naar Leeuwarden. In deze periode van onzekerheid besloot Saskia om haar familie in Amsterdam te bezoeken. In het voorjaar van 1633 stak ze met een veerboot de Zuiderzee over. Kort daarop ontmoette ze in de kunsthandel van haar neef Hendrick Uylenburgh diens meest gevraagde employé: Rembrandt van Rijn, schilder. Het moet liefde op het eerste gezicht zijn geweest, want eigenlijk stond het standsverschil

◀ Portret van een jonge vrouw, waarschijnlijk Saskia (1633).
Gemäldegalerie Alte Meister, Dresden.

Saskia pas verloofd, glimlachend en dromerig onder een breedgerande strohoed. Kupferstichkabinett SMPK, Berlijn.

Saskia bij een glas-in-loodraam, pas getrouwd. Museum Boymans-van Beuningen.

een verbintenis in de weg. Saskia was de dochter van een burgemeester, Rembrandt was de zoon van een molenaar. Weliswaar was ook een molenaar een middenstander en was Saskia het achtste kind van een burgemeester, waarvan men niet bij voorbaat kon aannemen dat zij heel rijk was, maar desalniettemin: standsverschil wás er.

Tevreden en ontspannen

Saskia moet een vrouw van snelle beslissingen en een zeker doorzettingsvermogen zijn geweest, want begin juni verscheen ze al samen met haar uitverkorene bij de doop van Hiskia's vierde kind in Sint Annaparochie. Op 5 juni 1633 verloofden ze zich. Deze onbezwaarde tijd is vastgelegd in een charmante tekening waarop Saskia een breedgerande strohoed draagt en glimlachend en een beetje dromerig voor zich uitkijkt. Ze was er blijkbaar tuk op om zo snel mogelijk een nieuw leven te beginnen, want ze vroeg bij het Hof van Friesland *venia aetatis* aan, een verklaring van meerderjarigheid die kon worden afgegeven voor het werkelijk bereiken van de meerderjarige leeftijd, namelijk 25 jaar. En toen kwam 22 juni 1634 (volgens de Friese kalender, naar Hollandse tijdrekening was het 2 juli): de huwelijksdag. In het kerkje van Sint Annaparochie maande dominee Rudolphus Hermanni man en vrouw tot godsvrucht en trouw, en de vrouw bovendien tot gehoorzaamheid. Hoogtepunt van de plechtigheid was het moment waarop de bruid haar rechterhandschoen afdeed en zich door Rembrandt de trouwring om de wijsvinger liet schuiven. Daarmee was Saskia getrouwd. Het was het belangrijkste ogenblik in haar leven.

Zo'n twee weken later verliet Saskia voorgoed haar geboortestreek en stak wederom de Zuiderzee over, ditmaal 'met Rombrand van Rhijn, haar man', zoals hij kort tevoren in een juridische akte werd aangeduid. Ze trokken in het huis van zijn werkgever Hendrick Uylenburgh in de Breestraat. Het kunnen niet meer dan een of twee kamers geweest zijn – een grote verandering voor Saskia, die gewend was aan riante panden.

Een jaar later beëindigde Rembrandt de samenwerking met Hendrick Uylenburgh en verliet hij met zijn jonge vrouw diens huis. Rond deze tijd tekende Rembrandt Saskia bij een glas-in-loodraam. Met vriendelijke en nieuwsgierige blik kijkt ze naar buiten, ogenschijnlijk tevreden en ontspannen.

Toen ze in het voorjaar van 1635 ook nog ontdekte dat ze zwanger was, leek het het jonge paar aan niets meer te ontbreken. Op 15 december 1635 werd hun kind in de Oude Kerk gedoopt. De jongen werd in navolging van haar vader Rumbartus genoemd. Maar precies twee maanden later stond Saskia weer in een kerk, de Zuijderkerk, en keek ze naar een 'cleyne steen'. Rumbartus was dood.

Mythische gestalte

Saskia vond misschien afleiding in haar werk voor het schildersbedrijf van Rembrandt. In de jaren dertig van de 17de eeuw was hij de meest gevraagde schilder van Amsterdam en voltooide hij meer schilderijen dan in elke andere periode van zijn leven. Daarbij was Saskia voor hem van grote betekenis. De jonge echtlieden hadden ook een professionele relatie. Wellicht is Saskia opgetreden als externe vertegenwoordigster van het schildersbedrijf, in de public relations zouden we nu zeggen. In de omgang met de elite was ze door haar familieachtergrond en opleiding vaardiger dan haar man, die als lastig en excentriek bekendstond.

Dit is het enige schilderij waarop Rembrandt en Saskia samen staan afgebeeld. Rembrandt is hier de verloren zoon in een herberg of bordeel, en Saskia een hoer. Mogelijk heeft Rembrandt het schilderij sarcastisch bedoeld als repliek tegenover familieleden die de kwistige levensstijl van hem en Saskia hekelden. Gemäldegalerie Alte Meister, Dresden.

Tekenend in dit verband is dat zijn productie onmiddellijk na Saskia's dood voor een periode van tien jaar dramatisch zou teruglopen.

Daarnaast werkten ze vooral ook samen in het atelier. Saskia poseerde voor Rembrandt als godin, oriëntaalse prinses of Bijbelse heldin. Dan was ze niet meer zijn 'huysvrouw', zijn echtgenote, in haar beperkte huiselijk bereik, maar een mythische gestalte met golvend roodbruin haar en zeegroene ogen.

Eén keer schilderde hij Saskia als hoer, op zijn thans befaamde *Dubbelportret met Saskia* in de Gemäldegalerie Alte Meister in Dresden. Hij zelf speelt er de rol van de verloren zoon die zijn geld in het bordeel doorbrengt. De hoer, in Saskia's gestalte, zit op zijn schoot en wendt zich naar de kijker. Het is een provocerend werk. En het blijkt nog brisanter als men in overweging neemt dat Saskia juist in deze periode van haar leven werd verweten geld over de balk

te gooien. In 1638 klaagde Rembrandt Albertus van Loo en diens zuster Mayke aan. Hij betichtte deze familieleden van Saskia's voormalige voogd Gerrit van Loo van boosaardige laster. Ze zouden hebben beweerd dat Saskia 'met pronken ende praelen haer ouders erffenisse hadde verquist'. Rembrandt bracht daartegen in dat hij en zijn vrouw nu eenmaal 'rijckelyck ende ex superabundanti [bovenmatig] sijn boegoediget (waervan sij den Almachtigen nummermeer genochsaem connen dancken)'. Hij betwistte dus niet dat Saskia en hij veel geld uitgaven, maar zei dat ze zich dit eenvoudigweg konden permitteren.

Zijn klacht werd door de rechtbank afgewezen. Het is onwaarschijnlijk dat het verwijt van Saskia's familieleden helemaal uit de lucht was gegrepen. Zo kocht Rembrandt in 1639 een huis voor 13 000 gulden, het hoogste bedrag dat een schilder in de Gouden Eeuw voor een huis heeft betaald.

Titus

Na Rumbartus had Saskia nog twee kinderen gekregen, twee meisjes, maar ook zij waren na korte tijd overleden en begraven in de Zuiderkerk, waar nog veel ruimte onder de vloer was. In 1641 beviel ze van een jongen, die Titus werd genoemd. Ze durfde misschien nauwelijks meer te hopen dat haar vierde kind de cruciale eerste weken zou doorstaan. Maar deze keer hoefde ze geen kleine grafsteen te bestellen. In plaats daarvan ging ze zelf achteruit. Vermoedelijk leed ze aan tbc, ofwel toring, een ziekte die haar slachtoffers in alle lagen van de bevolking vond. De

Saskiaherdenking

Het 400ste geboortjaar van Saskia wordt met name in Friesland uitgebreid gevierd. Hoogtepunt is een herdenkingsmanifestatie op zaterdag 13 oktober in de Grote Kerk van Leeuwarden, vanaf 14.00 uur. Op diezelfde dag opent in het Historisch Centrum Leeuwarden een tentoonstelling over het leven van Saskia, toegespitst op haar Friese periode. Meer info op www.historischcentrumleeuwarden.nl.

meeste tijd bracht ze nu in bed door. Rembrandt heeft haar verschillende keren in deze laatste maanden getekend. Haar wangen zijn ingevallen, de blik uit de diepliggende ogen doet leeg aan en moe aan. Eén keer ligt ze in bed en kijkt hem bij het tekenen aan, waarbij hun blikken elkaar ontmoeten. Een kort, intiem moment,

een ogenblik maar, voor altijd bevroren. In haar testament vermaakte ze haar helft van het gemeenschappelijk vermogen aan haar negen maanden oude zoon Titus. Het ging waarschijnlijk om meer dan 20 000 gulden. Op 14 juni 1642 overleed ze, nog geen 30 jaar oud. Rembrandt kocht voor haar een graf in de Oude Kerk, het voornaamste godshuis van de stad.

In veel Rembrandtbiografieën staat dat over Saskia's persoonlijkheid niets kan worden gezegd. In andere komt ze naar voren als het meisje uit de provincie, schattig en naïef. Saskia kwam echter uit een patriciërsfamilie die niet alleen welvarend, geleerd en invloedrijk was, maar ook open en veelzijdig. Dit duidt niet op een beperkte horizon. Saskia was een ondernemende jonge vrouw, anders was ze niet naar de metropool Amsterdam gegaan. Dat ze hier verliefd werd op een schilder en vervolgens een snelle verloving doordrukte, getuigt van een karakteristieke persoonlijkheid en een sterke eigen wil.

In Amsterdam werd Saskia een grotestadsbewoonster die wist te genieten van haar geld, al wekte dat bij sommigen afgunst en irritatie. De drie kinderen die vlak na hun geboorte stierven, moeten als de grote tragedie van haar leven worden beschouwd. Het vierde bleef in leven, maar het was haar niet vergund de kleine Titus te zien opgroeien. Dat ze door Rembrandts schilderijen in zekere zin onsterfelijk zou worden, heeft ze onmogelijk kunnen voorzien.

↑ Saskia als muze. Ze poseert hier als de Romeinse godin Flora (1635). National Gallery, Londen.

Christoph Driessen is historicus en journalist. Onlangs verscheen van hem *Rembrandts vrouwen* (Amsterdam 2012), Uitgeverij Bert Bakker, € 19,95.